

L'ANTIGA PIETAT POPULAR ENTORN DE NADAL

Nadal és, sobretot, una festa d'intimitat, de llar.

En el sagrat de la família es desplegarà primerament el Misteri de l'Encarnació. en les vàries i delicioses escenes de la infància de Jesús hi és tot l'Evangeli en germe i en promesa certa. Tota l'administració i economia nova de la Casa i Família de Déu es reintegra — *recapitulare* — en el Cap ideal i genuí del Crist Jesús, Fill de Déu i Fill de Maria. I aqueixa fou escollida per a donar a la Redempció el *melius esse*, aquella perfecció accidental que diuen els teòlegs, puix en Ella no hi ha res auster ni aspre, sinó tota atracció, suavitat i amor.

Per això té tanta de importància la *pietat familiar del poble cristià entorn del gran Misteri de Nadal*.

Aquesta *pietat* — consciència d'haver estat constituïts fills de Déu per adopció —, *Abba, Pater*, — *de nom i de fet, tan gran fou l'amor del Pare!*¹ —, que es manifesta per la correspondència d'actes (*exercicis de pietat*), durant el temps de Nadal, està tota amarada del triple anhel votiu de la Litúrgia, des del record de l'expectació antiga — *Advent, les XL Avemaries, La Calenda* —, passant per la contemplació del fet històric — *Betlems o Pessebres, Pastorells, Adoració dels Reis* —, fins a la temerosa esperança del jutjament futur — *La Sibilla*.

Us invito a fer el delitós romiatge popular.

¹ Rom., 8, 14-15; I Io., 3, 1.

NADAL

I. Preparatius

1. *Els «betlems» familiars*

Tota l'emoció de la pietat popular del gran Misteri està concentrada com un grum d'encens entorn dels «betlems» o «pes-sebres».

Fa més de quaranta anys que jo donava a llum, en el periòdic local, «El Betlem familiar»², que no era altra cosa que la idealització del que nosaltres fèiem a casa. I era un ressò de tants i tants de retaulets literaris, més o menys seriosos i «costumistes», que era obligat publicar en revistes i diaris, al voltant d'aquelles festes familiars. Encara té per a mi un tendre encís l'evocació d'aquella olor de sibina i de primerenca flor d'ametller. I havia d'abocar, més tard, els meus records familiars en un golós repetir el tema de les «Nadales», dels «Reis»³, de l'«Epifania dels humils»⁴.

Mireu com vaig encabir en petites estrofes i amb interminables «pressentiments» la visió nadalenca:

Per a Nadal que el fred és brau,
i el món és balb de cercar pau,
i l'avi s'emmantella;
i la pellissa du el pastor,
i cada ovella du un nadó
pel camp que ja regrella;
i l'inefable i dolç encant
del Naixement del Déu Infant
floreix en la capella;
amb branques d'or de taronger,
de messiànic ametler,
i d'eura i doradella;
i els brots de murta i d'asfodel
degoten llet degoten mel;
i la gran nit crivella

² ANDREU CAIMARI, *Perfils de la Ciutat* (Mallorca 1932), p. 89.

³ ANDREU CAIMARI, *Edificant la Ciutat* (Palma 1935), p. 28.

⁴ CAIMARI, *Perfils* cit. p. 94.

de tants d'estels, de tanta neu...
 llavors, — oh! grat sia a Déu! —
 el nin ja s'encastella,
 i la Sibilla canta ardent
 — que en pren gaubança tota gent,
 banyada la parpella! —
 I fan l'idiilli dels ocells,
 l'idiilli fan del «pastorells»
 al Nin i a la Poncella!...⁵

Vèieu verdaderes obres d'art ingènua; no coneixíem encara cap «Manual del pessebrista»⁶, però ja conjuminàvem tots els elements de la «naturalesa» i de l'«arquitectura», la fauna i la flora nostrada, sota l'imperi humà i diví.

La nostra vella tradició pessebrista es mantingué influïda per les relacions amb Provença, Itàlia i Catalunya. Als segles XVII i XVIII exportava la nostra menestralia figuretes de pessebre, unes tallades de fusta, altres vestides de tela, o bé de terra cuita, fetes amb motllo. Manacor en treia al mercat de molt estimades. I a la primeria del segle XIX féu una notable aportació el *Santet* (Josep Fernández), continuada bastant decorosament pels seus fills Josep i Miquel; i amb llurs «Misteris» i pastors d'un tipisme regional discret feren créixer l'afició betlemista dels mallorquins. Parelles de pagesos, d'uns vint centímetres, ornen molts de pessebres domèstics, un poc mongils, amb flors de copinyes i cornets, conservats tot l'any sota campanes de vidre damunt els cantaranos embotits de les sales bones vuitcentistes⁷.

El marquès de Casa Desbrull conserva un notable «Misteri» d'Adrià Ferran, que un temps exposaven dins una escaparata bellament obrada damunt un altar del convent de Sant Francesc de Ciutat. Les figures, d'uns tres pams d'alçària, agenollades, són d'una gran correcció i ben acabades⁸.

Del segle XVIII són els petits «betlems», molts d'alabastre, dins campanes de vidre o fanals de cristall, guardats a certs convents de clausura.

⁵ CAIMARI, *Edificant* cit., p. 23.

⁶ P. ANDREU DE PALMA DE MALLORCA, *Manual del Pessebrista* (Barcelona 1927).

⁷ «Orientación Mediterránea». Invierno, 1955-1956: *Las figuras de Pesebre*, por ANTONIO MULET.

⁸ V. FURIÓ, *Dels anys que visqué a Mallorca l'escultor Adrià Ferrán*. «Bolletí de la Societat arqueològica lulliana» (BSAL), 19 (1922) 33.

Finalment, no es pot prescindir d'aquella mercaderia rústica provinent en gran part de Pòrtol, terra dels ollers, germana dels típics «siurells», que omplen de tauletes els soportals de la vella Plaça Major ran de *l'entrada que passa*, durant la tradicional *Fira de Sant Tomàs*, cantada tan deliciosament per Alcántara Peña:

I has de comprar la barba d'olivera
 pel betlemet dels nins, xotets, auveies,
 molins, àngels, endiots i una renglera
 de xerefins d'un sou;
 i un poc de suro mascle per la cova,
 i cireretes de pastor, vermeies;
 i perquè res no hi manc, paloma nova
 i un Bon Jesuset nou⁹.

2. Els «Betlems» monumentals

Recordem el de Sant Francesc de Ciutat, després del de Sant Antoniet, de moviment, que atreia grans i petits.

El de Santa Eulàlia — un baix relleu o predella del retaule barroc de Sant Eloi — és obra del celebrat Jaume Blanquer, que féu també els vigorosos relleus de la capella de Corpus-Christi de la Seu, dignes d'un Gregori Fernández o d'un Montañés. Aqueixa «Adoració dels pastors», d'una estructura clàssica en el gènere, retreu la composició de la que realitzà el citat Montañés per al retaule major de Sant Isidor del Camp (Santiponce de Sevilla). La Verge, inclinada amorosament, adora, junt amb sant Josep i els pastors, el Minyó que ocupa el centre. En segon terme, una figura femenina, i al fons una columnata clàssica i un tros de paisatge i una torre llunyana¹⁰.

Tots els convents franciscans de Mallorca, seguint la tradició del *fatuelus pueri Bethlem*, animador del pessebre de Greccio, tenen betlems monumentals.

El de Lluchmajor, del segle xvii, té les figures de gran tamany sota una volta coronada de pastors i de xots. D'una cornisa a

⁹ PEDRO DE ALCÁNTARA PEÑA, *El Mosaico*, tom. I (Felanitx 1896). *La fira de Sant Tomàs*, p. 354.

¹⁰ «Panorama balear», n.º 5. *Pequeño libro de Navidad*, por GABRIEL CORTÉS (Palma).

l'altra es balancegen «neules» historiades, entrepollades al fil amb brotets de llorer ¹¹.

Però el del convent de Jesús fora-murades de Ciutat se'n duia la palma. El convent de Santa Maria dels Àngels era el cap de la Província franciscana que formaven els diferents convents de l'Observància de Mallorca, des de la reforma que promogué el V. P. fra Bartomeu Catany, «illustre en tota casta de virtuts i ciències i eximi herald de la paraula de Déu» (1441).

Conta una tradició forta i piadosa que un bell dia una nau mercadejadora portava els «set Misteris de la Verge», llavorats polidament. Agitada de tempestat enmig d'esculls, el patró d'aquella, Domingo Jancome, féu el vot que, allà on distingís una llum dins l'horror d'aquella nit, faria present d'un dels «misteris» a triar.

De cop en destrià un — grat sia a Déu! —. Una llàntia cremava dins la capella de Santa Maria de les Neus, del convent de Santa Maria dels Àngels, fora-porta de la ciutat. Al punt la tempestat calmava. El patró va a cercar el Pare guardià i, pujats ambdós a la nau, li fa triar un d'aquells «misteris».

El «Misteri de Nadal» li abellí el cor tot d'una. Però el patró s'entristí i no l'hi volgué donar, tant era preciós! I deia al Pare guardià que si no en triava d'altre, se'n podia tornar al convent.

Creureu? La nau tenia desplegada la vela al vent de terra i no partia, com si una àncora invisible li hagués clavat l'ungla formidable.

Entès i poruc, el patró, tot d'una, entregà el «misteri» al Pare guardià.

I tanta devoció va infondre aquell *Jesús* a tots els qui anaven a visitar-lo, que de llavors ençà tothom li va dir el «Convent de Jesús» ¹².

Les figures, d'un estil gòtic segle xv, tenen un valor considerable i revelen certa ascendència italiana, tal volta florentina. Maria, d'una expressió solemne i suavíssima. Josep, tractat amb singular emoció. Els ropatges llurs, dignes de tot elogi per l'elegàn-

¹¹ P. MATÍAS HORRACH, *Unas Navidades en Mallorca*; Cort, «Revista Mallorquina», 9 (1955) 261-62.

¹² *El Rnt. P. Fr. Rafel Serra, Observant de Mallorca (1536-1620)*, per M.N. ANDREU CAIMARI, *Pvre.* (Ciutat de Mallorca 1921), pp. 13 ss., on cita les fonts de les varies *Cròniques franciscanes*.

cia de plecs. El Minyó sembla d'època posterior; però els àngels músics — una pura delícia — responen a l'estil de les figures principals¹³.

3. *Les neules i la murta i el càrritx*

Des de molt antic, si no del començament de nostra Església mallorquina, la Seu s'encortinava, i solemnitzava les festes de Nadal amb neules, murta, llor i càrritx. Podem documentar aquest bell costum ja en el primer llibre de Sagristia de 1389, que es conserva al nostre Arxiu Capitular.

«Sinc centes» (1389), «mil trescentes» (1401), «set centes» (1524), «un miller de neules» (1571), fins a «tres mil» (1659 i altres), comprava el regent de la dita Sagristia «per lo enneular de les festes de Nadall».

Algun any les compraven a un neuler, per exemple «paguí a la dona Johana que sta vora Sant Nicholau per .mccc. neules per les festes de Nadal...» (1401). Després les encarregaven a «l'Ostier», «al qui fa les osties de la Seu» (1659, 1665, 1735, etc.).

Penjades d'un fil — «fil gros i fil prim» i «llenderina per enneular», compraven cada any —, voleiaven interpollades amb brotets o ramellets de murta, uns anys; i altres, de llor. I encortinaven la Capella Major.

A la funció de la Calenda, o sia a l'Hora solemne de Prima de la Vigília de Nadal, «es lansava el càrritx per tota la sglesia e per la claustre». Aqueix festiu encatifar l'església de càrritx o de murta es repetia per les festes majors de l'any, com és ara per la Nostra Dona de Febrer, per la Pasqua, el Corpus i altres.

Els escolans, que havien enneulat per a Nadal, «desenneulaven» a l'endemà de la Candelera¹⁴.

Les neules són un pa tenuíssim, un full prim de pasta de la flor de farina amb aigua, que es fa amb motllo — el *neuler* o *neulers* — de ferro aplicat al foc.

A' voltes tenien l'encuy d'una llegenda religiosa, d'uns arabs, d'unes armes heràldiques, de les insígnies d'una Ordre religiosa o d'una Abadia; *in ferramento characterato*, que deien els

¹³ CORTÈS, *Navidad* cit.

¹⁴ Vegeu els *Llibres de Sacristia de la Seu*, des de l'any 1389; Arx. Cap.

documents antics. I com les inscripcions i textos, generalment en vers, tenien el to de súplica, es deien «suplicacions».

Els llatins en deien «*Nebulae*» o també, indistintament, «*Oblata*», d'on el nom francès de *Oublée* (*Oblea*).

Dins els costums benedictins eren les neules un afegitó a la pitança ordinària en certes festivitats. En les *Ordenacions* del rei En Pere d'Aragó es mana que «en los dies empero en los quals se farà convit els dies dels dejunis sien donades de una o dues fruytes en temps congruents e en la fi de la taula si donch neules ab piment no eren ministrades».

En dies assenyalats es servien *neules* amb *néctar* a la taula canonical de Barcelona.

En algunes diòcesis de França, al segle XIII, el dia de Pentecostés, en cantar el *Veni Creator Spiritus*, es tiraven des dels corredors de la torre, davant el Crucifix i damunt el chor, així com podien, fulles d'alzina, neules i estopes ardents en gran quantitat; i als *Kyries* de la Missa tiraven flors i neules. Amb aquest ritus conservat a moltes esglésies, se volia expressar el misteri de la sacra solemnitat.

Altres vegades, la *oblata* o *neula* era un pa més gros, que es pagava com un censal per dret d'oblata (*Droit d'oublée*): «una oblita, videlicet, uno magno pane, debita annuatim eidem Theobaldo in crastino Nativitatis Dominicæ».

Les *oblates* eren les hòsties per al sacrifici; però d'aquelles se'n separaven les que no serien consagrades, i, una vegada beneïdes aixímateix a l'altar, eren repartides als monjos que no havien combregat, abans del menjar al refetor¹⁵.

Coneixem dues castes de neules: blanques o planes, i dolces. Les blanques serveixen per a contenir la pasta del torró casolà (*coca de torró*). Les dolces per a menjar torrades o senzillament passades per l'escalfor, on s'ablaneixen, permetent ésser enravollades a manera de canó. Són tan mengívoles que es fonen dins la boca.

Les blanques són les que es penjen a les esglésies per a orna-

¹⁵ Vegeu al *Glossarium Mediae et infimae Latinitatis*... DU CANGE (Niort 1886), els mots *Nebula*, *oblata*. Cf. *Leges Palatinae Jacobi II, Regis Maioricarum*, tom. 3 SS. Junii, pàg. xiv; *Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón*... por D. PRÓSPERO DE BOFARULL, tom. V, p. 181, VILLANUEVA, *Viage*, tom. VIII, p. 138; item, tom. XVII, p. 155.

ment del «betlem»; pengen també de les llànties i, sobre tot, del llantoner d'enmig del temple. D'aqueix penja un enfilall de tantes neules com setmanes i dies hi ha inclosos entre Nadal i el Dimecres de Cendra. Les de major tamany representen les setmanes, i les menors, els dies ¹⁶.

És bo d'inferir, després de tot el que hem dit, la significació del misteri de la festa. *Bethlehem* significa «casa de pa». I el Verb de Déu s'amagà, primerament, sota els vèls puríssims de la carn d'un infant, a la *Casa de Pa*; i més tard se'ns donà sota els vèls blanquíssims de pa, com aliment per a la vida eterna. Les neules signifiquen aqueixa comunicació de suavitat en el *convivium*, *conviuere*, de germans. Tenen quelcom de beneït, són pa beneït, i en certes parts se reparteixen com un sacramental. A Lluçmajor, per exemple, pengen enfilalls de *casques*, uns discs d'un pam de diàmetre de farina cuita sense llevat, blanquinoses, de mig centímetre de gruix, plens d'arabescs, i a voltes amb puntes; després d'uns quants dies, es reparteixen a cada un dels confreres de la Sagrada Família, que amb devoció se mengem com a pa beneït ¹⁷.

4. El «tió» de Nadal

Tots els escriptors «costumistes» parlen d'aqueix element primeríssim que dona calentor humana a les festes familiars de Nadal. El *tió*, escollit i preparat des de l'estiu, perfumant de pi sec, senyorida i ginebró tota la casa, és el centre de totes les escenes casolanes d'aquells dies. L'avi ja l'havia après d'encendre dels rebesavis i volia que es conservés tan bon costum. Llegiu «Ses festes de Nadal», d'*En Jordi des Recó* (Antoni M.ª Alcover), i veureu com un ciutadà de braser i de fogons alts no podrà mai comprendre «això de la llar i de seure vora aquella fogatèria des *tió de Nadal*, i alenar aquell aire agombolador d'una cuina patriarcal». Aquella flamada que «espetega com una bandera que la pren el vent, que es belluga, se caragola i s'escabeia tota xalesta, atxerovida i avalotada, encomana al fum que se'n puja per amunt ... que diga al Bon Jesuset que si fos nat dins la

¹⁶ ANDREU ESTARELLES, *Folklore mallorquí de Nadal* (Palma de Mallorca 1955).

¹⁷ HORRACH, *Unas Navidades* cit.

cuina de Son Fontinyol, no hauria importat que una muleta o un bouet l'haguessen hagut d'encalentir...»¹⁸.

Però aquell gran poeta que fou En Pere d'Alcántara Peña en donà el sentit cristià i transcendent, com un oracle de la Tradició. L'amo treu el bocí de tió que quedà d'antany, i encreuat amb aqueix novell fent-li de capsal, li dóna el seu esperit,

perquè el tió de Nadal | sia un tió beneït.
Els tions de dins la llar | les persones representen
que dins la casa alimenten | el foc d'amor familiar.
Mes el tronc que hem de posar | anit a dins la flamada
és una imatge acabada | de nostro Sant Redemptor
cremant per noltros d'amor | dins la terra empecatada.

I encara guardarà el tió com un sacramental, que conjuri els fiblons que puguin venir, deixant-lo estès defora; perquè la nit d'avui té tal força d'amor,

que en el món no n'hi ha d'igual; | i d'aquí neix l'excel·lència,
la virtut, la gran potència | que té el tió de Nadal¹⁹.

II. Les Matines

A. «CUSTOS, QUID DE NOCTE?»

1. «Matines toquen, ¿qui hi vol venir?»

Anar a Matines era, i és encara ara, l'ideal complet d'aqueixes festes per als bons cristians. La illusió dels petits era que els deixessin anar a la festa nocturna. Era un premi de bondat. «Veniu, padrineta, a veure es betlem que acabam d'enllestir.» «Fiis meus, ho haveu fet molt bé. Na Colometa mereix l'enhonorabona pes seu bon gust, i en premi vendrà a Matines.»

«Anar a Matines — deia un escriptor «costumista» — era el mateix que rebre el certificat d'homo firmat per tots els atlots i atlotes.»

¹⁸ *Contarelles d'En Jordi des Recó* (ANTONI M.ª ALCOVER), segona edició (Ciutat de Mallorca 1915); «Ses festes de Nadal», p. 491 ss.

¹⁹ PEÑA, *Mosaico* cit., «El tió de Nadal», p. 372 ss.

És deliciosa i alada la cançó d'Alcántara Peña «Matines de Nadal»:

Matines toquen | ¿qui hi vol venir?
 Sonen campanes | son sò és molt viu
 par que mos diguen: | Veniu aquí...
 Deixau de pressa | llars i calius,
 tirau la vessa, | fora el dormir,
 que és la Revetla | de Jesucrist,
 d'aquell Messies | que ha de venir
 per donâ als homes | nou Paradís²⁰.

La gent de possessions acudia també a grans estols festius:

D'avui a vint dies | i deu dies més,
 'nirem a Matines | amb sos tafoners²¹.

Estols de possessions veïnades s'aplegaven, i amb *faies* i *masses de reïna* o *reïnots* illuminaven els camins. Dels restes inserbibles de les sínies en tallaven bocins i més bocins, i, una volta empeguntats i assecats, els encenien. Era costum suggestiu dels enamorats acompanyar les seves atletes amb un *reïnot*; els més empiulats s'armaven d'una antorxa de vent, la qual després regalaven a l'estimada.

— Si no em fas llum a Matines | a ses festes de Nadal,
 ses coques no et faran mal | ni poràs dir si són fines,
 ni tampoc si són salades. |

— Ses coques de ses fadrines
 enguany no les he tastades²².

2. Les Matines rurals.

En els pobles petits tal volta queden reduïdes les Matines al *Tedeum*, cant de la *Sibilla*, abans de la Missa del Gall, i, durant la mateixa, cant de villancets o nadales.

Sabem que en temps de la nostra suavíssima Pagesa Santa Catarina Thomàs ja s'estilaven aqueixes cançons. De molt petita,

²⁰ PEÑA, *Mosaico* cit., «Matines de Nadal», p. 358 ss.

²¹ Cançó popular.

²² Cançó popular; Cf. *Contarelles* cit.; «Anem a Matines» de *Flor de Lis*, «Sóller», de 24 des. 1920.

seria devers l'any 1538, volgué anar a Matines. «I quan fonc prop de l'església, en lo fossar, assegué's en uns graons prop de l'església, i sentia cantar en l'església unes donzelles cançons de Nostre Senyor, i tengué ganes de saber cantar i dir aquelles cançons, i vengué-li una persona, com a dona, la qual li dix "no et don res en no saber això que aqueixes saben, que major ha de ser lo do que N. Senyor te ha de donar a tu: tu seràs serventa de N. Senyor..."»²³.

I ja veureu el que li succeí en el convent de Santa Magdalena una nit de Nadal²⁴.

B. LES «CONSUETES» DE LA SEU²⁵

1. *Lliçons i Responsoris*

Les Matines de la Seu de Mallorca es celebraven amb gran solemnitat i duraven un parell d'hores.

Dotze sacerdots amb ciris blancs encesos, agenollats, començaven l'Invitatori, *Christus natus est nobis*. Tot el chor llavors es posava de genolls, mentre que els primers, drets, continuaven modulant els demés versets.

A la segona lliçó, *Consolamini*, pujaven a la trona dos bons cantors per dialogar-la. Un deia: *Vox dicentis*; l'altre: *Clama*. El primer: *Quid clamabo?*; el segon: *Omnis caro foenum*. I ja ambdós, juntament, acabaven el text.

Encara ara, sense l'antic dramatisme, aqueixes paraules d'Isaïes estremeixen la tremenda Veritat dins la profunda Nit: «Tota carn és fenaç i tota la glòria com flor de camp. El fenaç s'asseca i cau la flor. Però la Paraula de Déu permanenceix per a sempre».

Els responsoris sext i novè duien *Verbata*, avui desconeguda, una mena de *tropus* o petites *seqüències*²⁶.

²³ *Santa Catarina Thomàs i els seus amics*, d'ANTONI LLORENÇ (Palma de Mallorca 1930), p. 70.

²⁴ *Infra* nota 44.

²⁵ Es conserven a l'Arxiu Capitular de la Seu dues interessantíssimes Consuetes. *La Consueta de Tempore*, Ms. en llatí del segle XIV, és estada transcrita amb notes i valuosa *Introducció* per Mn. Llorenç Pérez. Aqueix treball, inèdit, una còpia del qual es guarda al citat Arxiu, fou premiat, en varies etapes als certàmens Literaris del Seminari de Mallorca. També hi ha la *Consueta de Sanctis* o de *Sacristia* Ms. del segle XVI, en vernacle.

²⁶ *Cons. de Tempore*: Una vegada finit el Resp. VI, «dicatur verbata solemniter

La novena lliçó, cantada pel bisbe assistent, era el punt culminant de les Matines, determinant la que es digué

2. *Processó dels Profetes*²⁷

La lliçó IX és un fragment del *Sermó de symbolo contra judaeos* (caps. X-XVI), falsament atribuït a sant Agustí. Començava amb aqueixes paraules: *Inter praesuras atque angustias temporis*. Dura increpació al poble d'Israel per la seva incredulitat i infidelitat al Crist. I en dir el prelat: «Vosaltres, que fins avui heu negat el Fill de Déu...», començava a sortir de la sagristia, per omplir el presbiteri, una vistosa comparsa d'antics personatges bíblics, de «barbes falses», amb diademes daurades i simbòlics arreus i folgades túniques i mantells²⁸.

Seguia el lliçoner: «Canta tu, oh Isaïes, el testimoni del Crist». I sortia enmig el gran profeta d'Israel, cantant la seva conegudíssima profecia messiànica.

Aqueixa representació escènica, que la *Consueta de la Sacristia* anomena «dels profetes»²⁹, es conservà a Mallorca fins ben entrat el segle XVI, tal volta fins a la introducció de la Reforma Tridentina a la nostra diòcesi pel bisbe Arnedo.

Traducció parafràstica d'aqueixa primitiva «processó dels profetes» serien els nostres «Pastorells», dels quals en parlarem més endavant.

3. *El «Judicii signum» (o «Sibilla» en llatí)*

A continuació, el pseude-Agustí invocava el testimoni de la Sibilla pagana, dient: «I ja vinguem al que vaticinà la Sibilla del

et leta a VI vel octo presbiteris» (fol. 19). Vegeu VILLANUEVA, *Viage*, tom. XXII, p. 186; *El Breviario y las nuevas rúbricas*, del P. JUAN B. FERRERES, tom. I (Madrid 1914), p. 239.

²⁷ Cf. el que es feia a Girona, segons una *Consueta* d'allà, apud *La Música a Catalunya fins al segle XIII* per HIGINI ANGLÈS (Barcelona 1935), p. 283.

²⁸ Arx. Cap. *Libre de Sacristia de 1399*: «Paguí an Guillem Borrell, pintor, per adobar 4 diademes dels profetes... per la festa de nadal... 3 sous.— «Jo G. Borrell, pintor, atorch a vos senyor Salvador Caselles, sacrista de la Seu, que mi havets dats e pagats 45 sous per fer e pintar 7 parells de ales e 12 diademes e deurar e metrer de fulla... 10 de agost any dessus dit 1399.— En un inventari de Sacristia posterior se continuen: «Item tabulas Moysi et duo cornua deaurata Noysi...» «quinze barbes falses»; cf. *Panorama Balear*, n.º 42. *Fiestas navideñas en la Catedral*, por LORENZO PÉREZ, PBRO.

²⁹ Vegeu més avall: D. «E si en dites matines se feran los profetes...»

Crist per tal que amb una pedra sola feriguem dos fronts, ço és saber, el front dels jueus i el dels pagans, i amb la pròpia espasa com amb la de Goliat, quedin degollats tots els inimics del Crist. *Audite quid dixerit*: Oïu el que digué: ».

Aquí els sis sacerdots, preparats, entonaven el misteriós i profètic himne de la Sibilla Eritrea, començant per el refrany:

℞. *Judici signum tellus sudore madescet,*

que el chor repetia com un *ritornello*.

Llavors els sis sacerdots esmentats, de dos en dos, cantaven els tretze dístics o estrofes; i el chor intercalava entre un i altre el mateix hexàmetre de «tornada»: *Judicii signum*.

℥. *E coelo rex adveniet per saecula futurus,*
*scilicet in carne praesens ut judicet orbem, etc.*³⁰

Aqueix és l'origen de la nostra *Sibilla*.

C. LA «SIBIL·LA» EN VULGAR

1. *Text literari*

El cant de la *Sibilla* fou tan amat del poble senzill, que aviat — no abans, emperò, del segle XIII —, el text en vulgar va succeir al text llatí. Malgrat la introducció del cant en vulgar, els còdexs demostren bé que, conjuntament, el cant amb el text llatí va perdurar també fins al segle XVI³¹.

Quan es féu la primera traducció en vulgar? No està encara del tot solucionada la qüestió. Mossèn Anglès ha aportat dades

³⁰ Vegeu ANGLÈS, *La Música* cit., p. 288 ss. — En el *Breviarium Majoricense* (l'únic exemplar que és coneix és el que usava Santa Catarina Thomàs al Convent de Santa Magdalena de Palma), — es posa intercalat dins la IX lliçó el *Judicii Signum Sybillae*: ℞. *Judicii signum, etc.*... I acaba dient: (Haec de Christi Nativitate, Passione et Resurrectione atque de secundo adventu dicta sunt ut si quis in greco capita horum versuum discernere voluerit inveniet Iesus Christus Theos Yos Soter, quod in latinum translatum iisdem versibus apparet, propter quod graecarum litterarum proprietates non adeo potuit observari). — El mateix Anglès ofereix un conspectus de 23 versions musicals llatines començant per les del segle X de Còrdoba, catedral, fins a la del *Ordinarium Barcinonense* del 1569, i al mateix temps fa veure l'evolució històrica que prengué amplement per tota l'Europa. Cf. *Un ultime écho de la Procession des Prophètes*, per PAUL AEBISCHER (París 1950).

³¹ Vegeu nota anterior.

molt interessants que desvirtuen afirmacions massa inconcuses fetes pels tratadistes anteriors ³².

Pedrell i Noguera han atribuït, no sense estar-ne dubtosos, la paternitat literària de la traducció o paràfrasi de la *Sibilla* al célebre renegat fra Anselm de Turmeda.

Milà i Fontanals afirma que totes les versions catalanes procedeixen d'una comuna provençal. Ell mateix féu una edició crítica del text original, que començava així:

Al yorn del yusissi
parrà qui aura fag servi.

Un rei vindrà perpetual
del cel que anc nun fun aytal
en car vendrà certanament
per far del cegle iuyament ³³.

D'aquesta versió és possible que vingui el text, per dissort fragmentari, que es conserva en el Museu Diocesà de Mallorca, de la primera meitat del segle xv. El llenguatge, més arcaic i provençalitzat, no s'assembla al llenguatge del *Libre de bons ensenyaments*, o de les *Profecies*, o de les *Cobles de la divisió del regne de Mallorca*.

Com més el català anava perdent preponderància literària, aquestes estrofes es mudaren, i algunes desaparegueren. Hem vist vàries transcripcions del tot modernitzades ³⁴.

³² Cal llegir la nota dels còdexs, amb l'expressiva bibliografia. ANGLÈS, *La Música* cit., p. 296. — Afegiu: *Ordinarium Urgellense* imprès l'any 1545 (apud MILÀ I FONTANALS, *Obr. compl.*, VI, 298 ss.); *El Cant de la Sibilla* de F. PUJOL («Butlletí del Centre excursionista de Catalunya», 28 [1918], 201-219; *Repertori de l'antiga literatura* de J. MASSÓ TORRENS; *Villanueva, Viage*, tom. I, p. 135; la *Sibilla* a Alguer, transcrita per Antonio Ciuffo en el seu ms. *Folklore Alguerés* (*Arxiu de l'Obra del Diccionari*). Veg. «Catalunya» (revista), n.º 26, febrer 1904, p. 145; *Cobles de la Sibilla* o del *Jorn del Judici*, reproduïdes en el *Cançoneret de Nadal*, edició gòtica de MARIAN AGUILÓ; La *Sibilla*, text mallorquí escrit a la fi d'un llibre de l'any 1599-1600, i publicat per ESTANISLAU AGUILÓ. «BSAL», 9 (1901) 236-64.

³³ *Obr. compl.*, VI, p. 298 ss.

³⁴ Devers el 1903 restabliren a la Seu el text un poc arcaïtzant, i excità diversos comentaris que els capitulars tractaren d'apacar al cap de tres anys, segons consta dels següents acords: «Día 1.º de diciembre de 1906, f. 63 v.º En atención a que en texto introducido hace tres años para la Sibila que se canta en esta Sta. Iglesia en la noche de los Maitines de Navidad, hay algunas palabras de difícil inteligencia y hasta completamente desconocidas para muchos, a fin de evitar comentarios desfavorables e interpretaciones erróneas, se comisionó al

Heus ací la lletra de la *Sibilla*, tal com es canta actualment:

El jorn del judici
parrà qui haurà fet servici³⁵.

Jesucrist, Rei universal,
homo i ver Déu eternal,
del cel vindrà per a jutjar
i a cada u lo just darà.

Gran foc del cel davallarà;
mar, fonts i rius, tot cremarà.
Los peixos donaran grans crits,
perdent sos naturals delits.

Ans del judici l'Anticrist vendrà,
i a tot lo món turment darà,
i se farà com Déu servir,
i qui no el cregui el farà morir.

Lo seu regnat serà molt breu;
en aquell temps sots poder seu,
moriran màrtirs tots a un lloc
aquells dos sants, Elies i Enoc.

Lo sol perdrà la claretat
mostrant-se fosc i entelat,
la lluna no darà claror
i tot lo món serà tristior.

Als mals dirà molt agrament:
— «Anau, maleits, an el turment!
anau, anau al foc etern
amb vostron príncep de l'infern!

Als bons dirà: — «Fills meus, veniu!
Benaventurats posseïu
el regne que està aparellat
des de que el món va esser creat.

M. I. Sr. Chantre para revisarlo y si lo juzgara prudente corregirlo». I «Día 17 de diciembre de 1906, fol. 65 v.º: «Manifestó el Sr. Chantre que había consultado con varias personas inteligentes el texto de la Sibila, y habían contestado que era el clásico. A fin de deponer toda duda se le encargó que hiciera igual consulta al M. I. Sr. Magistral (D. Antonio M.ª Alcover) y que procediese de acuerdo con él en el asunto referido"». (Arx. Cap.).

³⁵ Sobre la significació del mot *parrà*, cf. F. DE B. MOLL, *Consultes de llenguatge, ¿Què vol dir el segon vers de la Sibilla mallorquina?* («Bolletí del Diccionari de la Llengua catalana» 17 [1935] 152-153; 18 [1936] 22-27.)

Oh humil Verge! Vós qui heu parit
 Jesús Infant aquesta nit,
 a vostron Fill vullau pregar
 que de l'infern vulla 'ns guardar.

2. Text musical de la «Sibilla»

Totes les versions adduïdes per mossèn Anglès tenen la mateixa melodia gregoriana amb petites i gracioses variants³⁶. Una vegada reconquerida Mallorca, el cant gregorià i la litúrgia romana hi entren de ple; el mateix cant de la *Sibilla* s'hi introdueix amb la mateixa melodia dels mossàrabs, que fou la de Catalunya, de França i d'Itàlia; i amb tonada ja estrafeta, i seguint més o menys alguns dels cants populars de l'Illa, hi segueix usant-se fins al temps nostre.

No s'ha trobat encara a Mallorca un text literari llatí en música tal com es cantava a la nostra Seu en el segle XIV.

L'afirmació d'En Pujol que totes les versions, des de la més antiga a la més moderna, tenen un origen comú gregorià, sembla ferma. La melodia, que admet variants d'ornament, és la mateixa sempre. És probable que la *Sibilla*, a Mallorca, es cantà en gregorià, tal com la tenim al Còdex esmentat del Museu Diocesà, fins ben entrat el segle XVI, o tal volta el XVII.

La música actual de la *Sibilla*, a Mallorca, és d'una melodia hermosíssima, sumptuosament ornada, i d'un caràcter orientalesc molt acusat, com el tenen moltes melodies populars mallorquines³⁷.

³⁶ «Si exceptuam les melodies gregorians, rarament trobarem una melodia que durant segles — des del X al XVI —, es conservi fonamentalment igual, com passa en el cant de la *Sibilla*. Com a cant sil·làbic que és, es presenta primerament amb notació aquitana, sense línia, després ja damunt línia seca i vermella, i, més tard, amb notació quadrada damunt pentagrama» (ANGLÈS, *La Música*, p. 289).

³⁷ És cosa sabuda que casi totes les versions de la *Sibilla* són de ritme lliure, encara que admetin fàcilment la medició rítmica. PUJOL. Cf. ANGLÈS, *La Música*, p. 289, on parla de les diferents transcripcions, des de la de l'Arxiduc d'Àustria Don Lluís Salvador al *Die Balearen II*, i la de A. Noguera en la seva *Memoria sobre los cantos ... de la Isla de Mallorca*, etc.

D. EVOLUCIÓ HISTÒRICA DEL CANT DE LA «SIBIL·LA»

Ja hem vist com es cantava a la catedral de Mallorca, en el segle XIV, per la *Consueta de Tempore*. En el segle següent, o en el XVI, amb el canvi de lletra, segurament no foren ja beneficiats, sinó un minyó del chor, l'encarregat de cantar-la.

Puix la *Consueta de Sacristia* (segle XVI) ho deixa entendre, donant un ritual distint de l'anterior. Quan se deia la novena lliçó, sortia de la sagristia un canonge vestit amb camis i dalmàtica blanca de seda, per anar a la trona, portant el text de l'Evangeli d'argent:

e un siri blanch encès de mige liure lo qual siri restarà al dit canonge quan haurà fet | e deuant lo canonge anava la Sibilla | e deuant la Sibilla les trompes e quatre fedrins del altar, dos ab canalobres d'argent ab siris blanchs e laltre ab lo encenser | e lo quart ab la barqueta dels encens. E quant seran a la trona quant lo qui dirà la .ix. lisso sera en aquell pas que la sibilla deura parlar, stroncarà lo dir de la lisso. E la Sibilla dirà cantant lo judici | e acabat lo judici lo matex qui dirà la lisso, procehirà la dite lisso lexant lo dit de la Sibilla... E si en dites matines se feran los profetas per semblant se feran en aquesta .ix. lisso, per quant Sant Agusti fera les interrogacions en aquell pas que tochara en la dita lisso axí com es dit dla Sibilla. E acabade que serà la .ix. lisso | e lo .ix. R̄. e la verbeta lo dit canonge dirà lo euangeli ço *Liber generationis*, etc...³⁸.

L'any 1572 fou adoptat a Mallorca el Breviari Romà, i desaparegué la célebre lliçó IX, en la qual s'intercalava, en forma dramàtica, la *Processó dels Profetes*. A 5 de setembre del dit any, resolgué el Capítol que el nou ofici comencés a regir des del pròxim Advent³⁹. I el 5 de desembre següent «determinaren que no es cantà *Sibilla* la nit de Nadal»⁴⁰.

Aqueixa prohibició, que sembla que partia del zelós introductor de la Reforma Tridentina a Mallorca, el bisbe Arnedo, obeïa a l'ambient general que es respirava a Espanya. Així ma-

³⁸ *Consueta de la Sacristia*, f. vi.

³⁹ *Act. Capit.*: «Die V mensis sept. anno MDLXXII. Item habito tractatu super officio novo noviter celebrando in prnti. eccla. et dioec. mai. omnes predicti unanimes determinarunt quod incipiant celebrare illud in proximo venturo adventu» (f. 126).

⁴⁰ *Act. Capit.*: «Die V decembris anno MDLXXII, fol. 135 vº. Item determinarunt quod non fiat Sibilla in matutinis Nativitatis Dni».

teix ho feia el coetani arquebisbe de Tarragona, el célebre teòleg don Antoni Agustí ⁴¹.

Però la prohibició fou passatgera. Puix tres anys més tard, el 1575, el successor del bisbe Arnedo, don Joan Vich i Manric, congregà els senyors Capitulars en el propi palau episcopal per tenir capítol i els proposà que «atès l'antic costum que era en la catedral de cantar la Cibilla a les matines, i que per altres esglésies catedrals d'Espanya i principalment en la metropolitana de València, es diuen enmig dels nocturns algunes cançons devotes, seria bo afegir als oficis des que no ho feien, que es cantàs Sibilla i es cantassen algunes altres cantilenes. I fou conclús que es fes lo que millor semblàs a la sua Senyoria» ⁴².

El minyó que cantava la *Sibilla* rebia sis sous ⁴³.

La representació de la *Sibilla* va prendre nova volada a les esglésies i convents.

Abans de la prohibició del bisbe Arnedo succeí un cas d'una tendresa celestial al convent de Santa Magdalena, on vivia l'extàtica Sor Catalina Thomàs:

Un dia que era vigília de Nadal Sor Margarida Olesa no hi cabia de contenta. Era jove i aquella nit havia de cantar la Sibilla. Amb familiaritat d'amiga, entrà a la cel·la de Sor Catarina a demanar-li si tenia qualche cosa dolça que li fes venir bona veu. La pobra estava ben malalta i no tenia res. — «Però, veniu» — li digué — «després dels nocturns, i preniu això que em trobareu dins la mà.» — Sor Olesa amb el torb de la Sibilla no hi pensà pus. Mes que la Mare Priora, un moment de lleguda, sortí del chor i volgué arribar a veure com se trobava Sor Thomasa. Entra dins sa cel·la i la trobà fora dels sentits

⁴¹ «Sibillae carmina et pastorum nugas, aliasque vulgares cantinelas, nullo tempore in ecclesiis cani permittantur» (*Sinodals de Tarragona de D. ANTONI AGUSTÍ*). Cf. D. COSTA Y BORRÁS, *Obras*, V, p. 281; VILLANUEVA, *Viage*, tom. XIX, p. 96.

⁴² *Act. Capit.*: «Die xxiii mensis decembris Anno MDLXXV. Congregati in episcopali palatio Illmus. et Rvmus. Dnus. Episcopus, arc., decanus, praecentor, Torroella, Malferit, Abrines major, Palou, Ferregut, Berard, Callar, Garau, Anglada, A. Palou, Fiol, Tries.

Proposuit sua Dominatio quod ex quo de antiqua consuetudine fiebat in sede dum fiunt matutine Cibilla et per alias ecclesias cathedrales in Hispania et praesertim in metropolitana val. dicuntur inter nocturnos alique cantilene devote in matutinis quod bene esset ex quo non erat addere officiis quod fieret Sibilla et decanterentur alique cantilene. Conclusum quod fiat sicut Dni. bene videbitur.»

⁴³ *Act. Capit.*: 11 gener 1577, f. 103. «Exsolvantur pro Sibilla sex s. more solito.»

amb una mà mig badada, i que damunt la mà hi tenia un tros de sucre. Admirada la Priora, el pren i se'n du a la cella prioral aquell do del cel, en comptes de què seria un bon remei per a les monges que estiguessen malaltes. L'endemà dematí la santa va fer de veure Sor Olesa i li va dir: «Per cert, germana meva, que no sé com despreciàreu aquell obsequi que m'envià per vos Santa Catarina Màrtir».

L'any següent, la nit de la vigília de Nadal, Sor Olesa i altres Germanes anaren a Sor Thomasa a demanar-li un present d'aquell estil, per tenir bona veu per a les Matines. Sor Catarina, cànvida i comportívola, les digué que abans d'entrar al chor miressin si duia alguna cosa dins la seva mà. Hi anaren i, en efecte, hi trobaren una partida de grums de sucre candis com una hòstia ⁴⁴.

L'any 1592 determina el Capítol que les Matines es cantin amb música i que s'admetin els censals de la quantitat que es devia donar als músics ⁴⁵.

Hi ha una *Consueta de la Nit de Nadal*, un veritable *auto* o representació del «misteri», que compongué el Pare fra Miquel Pasqual de la vila de Búger, l'any 1699. Hi entren molts de personatges: Original, Lucifer, La mort mortal, Venial, Adam, Abraham, Davit, Emperador, Magnats. La Sibilla entra en colloqui, quan la fa comparèixer l'Argotzí, dient:

Ara oiats que mana
sa imperial majestat
que totom de continent
sia prest ací ajustat.

(Ara la Sibilla, cantant, diu a to de *Judici*...)

I després de cada estrofa l'interromp l'Emperador, i la contradiu o interpreta les paraules de la Sibilla a la seva conveniència.

No hi manca l'escena del Pessebre: Josep, Maria, els pastors... ⁴⁶

⁴⁴ PERE A. MAGRANER, *Vida de Santa Catalina Thomàs, Verge mallorquina* (Palma de Mallorca 1931), p. 182.

⁴⁵ *Act. Capit.* f. 8 v.: «Die veneris XIII mensis marcii Anno predicto MDLXXXII... notificavit... et quod certa persona devota vult etiam quod in matutinis nativitatís Dni. fiant omnia cum musica. Et omnes decreverunt census pro charitate dictis musicis danda que omnia fuerunt admissa».

⁴⁶ «BSAL», 15 (1914) 38; 2 (1887-1888); 26 (1935-1936) 304.

Degueren introduir-se abusos en tals representacions, com altre temps. Per tallar-los d'arrel, el bisbe Pere Manjarrés de Heredia, el 4 de desembre de 1666, prohibí de bell nou, amb severíssimes sancions, que es fessin *sibilles* sense expressa llicència seva, «com així convenga al servici de Déu nostre Senyor»⁴⁷.

L'any 1682 s'acordà que a les Matines de la Seu es cantessin tres responsoris a tres veus, i tres *villancicos*⁴⁸.

Finalment, el Sínode de l'arquebisbe Pere d'Alagón, en 1692, donà la solució definitiva del costum tan estimat dels mallorquins, «permetent que es cantàs la *Sibilla* només la Nit de Nadal. Els qui ho facin altres vigílies de Sants senyalats, en que perseveraven aquells abusos denunciats anteriorment, seran castigats amb vuit dies de presó i la pena convenient als rectors d'esglésies que ho consentin»⁴⁹.

⁴⁷ 4 diciembre de 1666. «Por quanto se ha experimentado los grandes inconvenientes que resultan en offensa de Dios Nuestro Señor en las representaciones que se hacen de la Sibilla en cualquier fiestas y de Navidad, por tanto a pedimento e instancia del Procurador Fiscal de nuestro Tribunal eclesiástico, ordenamos y mandamos a todos los dichos rectores, curas y demás superiores y superiores de conventos que en pena de excomunión mayor *latae sententiae ipso facto incurrenda* no hagan sibillas ni otras representaciones en sus iglesias ni a otros permitan hacerlas, sin expresa licencia nuestra por escrito como assi convenga al servicio de Dios nuestro Señor.» (*Libre comú de la Curia Eclesiàstica*, 1663-1669.) — Cf. *Un drama sacro del siglo XIV*, por JOSÉ M.ª QUADRADO («Museo Balear», época II, tom. III, n.º 12, 31 agosto 1886). Addueix una queixa presentada l'any 1442 als jurats per un zelós conseller contra els abusos introduïts: «d'algun temps en sà quasi tots anys se fan per los caritaters (en les festes de la Caritat i de l'Àngel) de les parròquias, qui los demés són jovens, entremeses de enamoraments, alcavoterías e altres actes desonestes e reprovats, majorment per tal dia en lo qual va lo clero ab processons e creu levada portants diverses reliquies de sants, de que lo poble pren mal exempli e roman scandalitzat...; fou deffinit que d'aquí avant los honorables jurats sdevenidors quascun any ans de la celebració de la dita festa se entremeten e sapian quins ne quals entremesos volran fer los caritaters». I afegeix En Quadrado: «He aquí el drama secularizado ya en Mallorca más de medio siglo antes de la aparición de la *Celestina*, los temas devotos sustituidos por los profanos, el auto suplantado por la *comedia*. Precoz en sus adelantos entre nosotros el arte dramático religioso, no lo es menos en su transformación».

⁴⁸ *Act. Capit.* «Die sabbati 19 mensis decembris anno 1682. Que a les matines de Nadal se cantin tres Responsoris a tres chors y tres villancicos (f. 254). *Veg. Villancicos que se han de cantar en los Maitines de Navidad y día de Reyes en la Santa Iglesia Cathedral de Mallorca en el corriente año.*» (Palma, Impr. de Miguel Capó, 1698). (BOVER, p. 692.)

⁴⁹ *Leges synodales Majoricensis episcopatus statutae et promulgatae in Synodo Dioecessana quam in sua Cathedrali Ecclesia celebravit Illustrissimus et Reverendissimus Dnus. D. Petrus de Alagón Archiepiscopus Episcopus Majoricensis. Anno 1692. Maioricae, Apud Michael Capó, Typographum.* «Ecclesias esse orationis domos, a quibus omnis tumultus, et confusionis motivum extirpandum est, passim in sacris litteris habetur, et cum nobis notum fuerit quandam abu-

A finals del segle passat, els cants litúrgics dels salms alternaven amb els *villancicos* alegres i les populars cançons nadalenques, amb acompanyament d'orquestra i panderetes ⁵⁰.

E. FOLKLORE DE LA «SIBIL·LA»

Aquell minyó bellament vestit de donzella — *Puer ornatu pulcre domicelle* — dels antics rituals, avui es presenta portant una túnica de seda blanca o de color, a voltes profusament brodada o orlada amb galons daurats al coll i a la fimbria d'abaix, d'una gran elegància.

El Rvd. Antoni Pont, fundador i director de la celebrada *Capella de Manacor*, donava aqueixes clarícies a Francesc Pujol:

Fa quaranta anys que sempre he ensenyat es nin que ha de cantar sa Sibilla. A Manacor, a la Catedral (de Palma), a Marratxí i ara a Lluchmajor. Sempre he ensenyada sa melodia que vostè coneix per En Noguera (q. e. p. d.), que és sa de Manacor i que se canta per totes ses parròquies de Mallorca i casi per totes ses esglésies... *No he vist mai cap document, això es perpetua de generació en generació de viva veu.*

El cant de la Sibilla dóna un gran goig a tot el poble; grans i petits l'escolten amb gran devoció i tothom, com heu coneixen molt bé, judique com se n'ha desfet la Sibilla.

El vestit és per totes ses parts per l'estil; aquí (Lluchmajor) li diuen a la ciutadana o de senyora, per fer diferència del vestit de pagesa. Unes falde de color i a damunt unes de mossolina molt clara que fasse transparent. Un barret més o menys estrany (a Manacor solia dur una gorra de bebé) i una espasa que l'aguanta amb ses dues mans, dreta davant la cara, i que a algunes parts, com a Lluchmajor i Ma-

sum in eis perseverare, nimirum in vigiliis aliquorum sanctorum decantari sibillas, quod potius ad risum, strepitum, colloquia, et confusionem quam ad devotionem movet (approbante Synodo) ordinamus ut in posterum sibillae in nullis Ecclesiis nostrae Dioecesis decantentur extra vigiliam Nativitatis Domini Nostri Iesu Christi. Haec enim propter laetitiam tanti Salvatoris, est dies magna, quae cordis lacrymis celebranda est propter maximum beneficium, et praesumi non potest nocte ista fidelium animos distractioni esse deditos quando memoriam iudicii audiunt; in qua decantari sibillas permittimus, in reliquis vero diebus ita prohibemus ut canentibus poena carceris per octo dies ipso facto infligetur, et permittentibus, seu Ecclesiam rectoribus, et Pastoribus, poena, pro ut de jure erit, comminatur» (p. 269).

⁵⁰ *Una semana en Mallorca*, Conferència del Professor de la Universitat Catòlica d'Angers, Sr. ESTEVE BOSCH, publicada dalt «La Croix des Pyrénées Orientales» i reproduïda dalt la revista «Mallorca» (1899-1900).

nacor li serveix per taià el fil de ses neules que té davant ell, procurant agafar-les, sobre tot si són ensucrades. A Marratxí he hi posen una coque d'una pesseta, i que va molt alerta que no li caigui, perquè abaix hi ha dos escolanets que l'han acompanyat amb sos cirials, com és costum per tota Mallorca, que desgraciada de coque si queia en ses seves mans. Are me'n record d'una cançó que es canta quan van a Matines:

Sibilla, alerta a sa coque
que no t'escap de ses mans,
que abaix hi ha ets escolans
que baden un pam de boca ⁵¹.

A alguna part, la Sibilla era vestida i endreçada a una casa de senyor, i d'allà sortia a l'església. Abans, emperò, i amb obsequi a la família protectora, cantava l'himne davant el «betlem» domèstic ⁵².

A la nostra Seu algun any se trobaren sense vestit propi i l'hagueren de llogar ⁵³.

Ara, a la Catedral, acompanyen la Sibilla dos acòlits amb cirials i el bidell, maça alta. Si assisteix el senyor bisbe, rep d'ell la prèvia benedicció en el tron. Canta sense acompanyament les estrofes. L'orgue fa els interludis curts i misteriosos. L'estrofa última: *Oh humil Verge*, a algunes parts la canta girant-se al Pessebre. Al final repeteix la «tornada»: *Al jorn del judici...* I fent una creu amb l'espasa damunt la multitud, se retira a la sagristia.

Miquel dels Sants Oliver té planes impressionants descrivint aqueix espectacle ⁵⁴; altres escriptors ⁵⁵ també se'n fan eco, i mossèn Riber ens condueix enciserament a l'escena de Lluch ⁵⁶.

El nostre poeta popular interpretava el sentit d'aquell estrall de la tallada de les neules:

⁵¹ PUJOL, *La Sibilla*, p. 217.

⁵² Cf. JOAN ROSSELLÓ, *Manyoc de fruita mallorquina*, «El betlem de Nadal», pàg. CCVII-VIII.

⁵³ *Act. Capit.* 21 nov. 1878, f. 34. «El Sr. canónigo protector de la música D. Guillermo Puig pidió autorización para alquilar el vestido que debe llevar el infantil que canta la Sibila, y sus Señorías se la concedieron.»

⁵⁴ MIGUEL S. OLIVER, *Hojas del Sábado. I. De Mallorca*, «En la Catedral. La última noche del siglo XIX», p. 141.

⁵⁵ Entre altres, *Una semana en Mallorca*, nota 50.

⁵⁶ LLORENÇ RIBER, *La minyonia d'un infant orat*, Mallorca, Biblioteca «Les Illes d'or», n.º 7, p. 140.

De moltes neules | tallarà els fils,
 tot en figura | dels astres rics
 que eix jorn terrible | han de finir,
 de les altures | caiguent a mils
 quan ple de glòria | torn Jesucrist ⁵⁷.

III. Villancets, Goigs, Vou-ve-ri-vous

De la Consueta més antiga, la *de Tempore*, no consta que es cantessin la nit de Nadal, ademés del *Judici signum*, altres cançons.

Per la vida de santa Catarina Thomàs sabem que a l'església muntanyenca de Valldemossa cantaven cançons devotes de Nostre Senyor.

El bisbe Vich i Manric introdueix amb la *Sibilla* restaurada altres cantilenes.

De llavors ençà ha florit un esplet de cançons, *villancicos* i *vou-ve-ri-vous* o cançons de bressol populars que es canten no solament la nit de Nadal, sinó també durant les festes a les esglésies i davant els «betlems» familiars.

A moltes esglésies es celebra un Octavari de Nadal a Cap d'Any, i és cosa obligada cantar davant el Pessebre un enfilall de villancets. Per solemnitzar aqueixs exercicis de pietat nadalenca es compongueren d'una manera singular els diferents «Goigs de Betlem», sobretot en el segle XVIII, que es pot considerar el «segle d'or» dels «goigs» a Mallorca ⁵⁸.

Per via d'exemple direm que, a més dels «goigs» de què es parla en el mentat opuscle del P. Munar, corren amb molta de profussió aquells que comencen:

En Betlem, Verge Maria,
 vostros goigs vos cantarem:
 Estes pascues celebrem
 En gràcia i alegria ⁵⁹.

I aquells altres «Goigs dels Confreres de Nostra Senyora de Betlem», que diuen al principi:

⁵⁷ PEÑA, *Mosaico*, «Matines de Nadal», p. 362.

⁵⁸ P. GASPAR MUNAR, *Goigs mallorquins*. Palma de Mallorca, Navidades de 1955.

⁵⁹ MUNAR, *Goigs*, p. 15.

Lliri blanc, Coloma hermosa,
Verge de Betlem sagrada,
porta del cel, pura rosa,
siau la nostra advocada ⁶⁰.

I encara aquells que diuen:

Mirai de gran resplendor,
Porta del Cel, Mare pia;
Assistiu-nos, dau favor,
De Betlem Verge Maria ⁶¹.

ANDREU CAIMARI

⁶⁰ L. c., p. 17.

⁶¹ L. c., p. 19.